

СТРАЖИЛОВО

Власник и уредник

ЈОВАН ГРЧИЋ

У Новом Саду, 28 марта 1893.

ПЕСНИШТВО

ДУМ-БАРИШНИНИ ЈАСЛИ

Слика с Приморја

(Свршетак)

Ш

Кад се сами нађоше, згледаше се пона и Марта згранутијем очима, на се стара служавка стаде у чуду крстити:

— Буди Бог с нама, вели, откуд та скриња, и што ће у њој да буде!

Дум-Баришни не могаше још језик да се развеже. Њему једнако у ушима зухаху оне лађареве ријечи: „газда из вашег села“.

— Из мога села! прогуиња изнебушен; је л' могуће, Марто, из мога села? Ту мора занато да је нека збрка. Да-ну при- свијетли, ћерце, жива била . . .

Марта наднесе свијећу над сандук, и стари жуџник прочита на заклопцу овај натпис:

М. П. Господину

Дум-Баришни П***

жуџнику

у

Л***

— Нема сумње, завапи Дум Баришна, то је заиста мени управљено. Али ко ми то шаље, Марто, ако Бога знаш?

— Богме, господару, док заклоп не одбијемо, не ћемо то никад дознати.

— Шта велиш, бђна, ти би зар да ову скрињу отворимо?

— Па наравно, кад је вама намијењена. У осталом, ко зна? Можда ћемо у њој наћи и какво писмо.

Стара служавка — жена као жена — не могаше од радозналости да се у чапри одржи.

— Имаш право, Марто, треба да ту тајну одгонемо. Додај-дер ми онај чекић из кухиње.

Старица послуша, и у тињи час одби Дум Баришна једну по једну све четир дашчице, којима бијаше састављен заклопац. По том разгрте изрецкану хартију, која бјеше озго наслагана, те која просу по соби неку чудновату, ама врло пријатну вољу. Што се затим попи даде угледати, то није лако замислити, а богме ни описати. По свој дужини сандука цакли се дивна кристална зграда, налик на сеоску колибу, са угловима оперваженима прекрасним златним рубом. Унутра сједи Мати Божја, а на крилу јој убаво чедашце, би-

јело, на румено, како се само у сну замислити може! На њему је дивно извезена кошуљица, из које су израсле онупачке ручице, набубрене ножице и у бога њежна главица, тако њежна, да би се човјек, кад јој се у лице загледа, очима заклео да је жива! Старац Јосиф — да му је хвала и слава — пригнуо се над њима, па мотри мајку и дијете, а благ осмјејак лебди му по уснама, па се прелијева по сиједој апостолској бради. Одмах до њега стекли се мударци са Истока, у својим раскошним одеждама и звијездом водиљом повише главе, па нуде поворођеном Спаситељу богате дарове: тамјан, миру, злато, драго камење и оне скупоцијене нубијске ткавине, што им се боја прелијева, као алам спрема сунчане ждраке. Напокон, у дну, мали магарчић, свијетле длаке, и крупан мркоња, грискају сијено из дубових јасала, што ће да послужи божанственом есанчету за келијевку. Еле, свака је ствар на свом мјесту, и друго не треба, него да то човјек у цркву пренесе и под олтар смјести, па да читава село у њу наврви.

Како Дум Барчина на први мах остаде, то је лакше замислити, него ли причати. Староме се свештенику оте поклич из устију, а Марта склопи руке, ван себе од чуда. Госпе од Розарија! Та бијаше ли могуће? Таки украс за чедну л...ску црквицу, кад би се мало час попа био срећан сматрао, да му ко и саме јаслице од проста јелова дрвета поклони! Бог и душа, то личаше бајци некој!

И честити старац виђаше већ умнијем очима своје вјернике, како се пред том дивот-појатом са свију страна гомилама куне, и већ умоваше како ће да крај олтара намјести тасић за прилоге, јер ко би срца имао да макар штогод не приложи, пошто се оне дивоте нагледао буде? Камен по камен, полача; зрио по зрио, погача. Новци се на ономе тасићу невидовно множе, већ их је читава гомила, и Дум Барина дозивље мајсторе, да се црквени кров понаправља, наређује разне утвари и замјењује новим онај стари »Via Crucis« на дувару, што га мољци бијаху већ добрим дијелом изгризли.

Све то бијаше тако лијено и тако пе-

обично, да се староме духовнику од мила сузе у очима завртјеше. Он поче по мало к себи долазити, ал' кад Марта извади чаровну појату из сандука, те се Дум Барина увјери, е уза њу нема никаква пи-сма, он се изнова убечи у своју другу, па је стаде гледати својим малим, сијерим очима, као човјек, којег мучи нека страшна, упорна мисао.

Он се чисто побоја, да ли је то све, што се око њега збиваше, „Војжом вољом“ текло.

Па опет, знајући Мартино празновјерје, задржа за се своју мисао, па се јо л начини, као да се бајаги наједаред домислио откуд му тај ненадни поклон.

— Гле мене луда! рече. Сјећаш ли се, Марто, кад је оно летос госпођа намјесниковица у село долазила? Ја је проведем кроз цркву, па јој се пожалим на ову и ону недоскутицу; паравна ствар, да сам се том преликом дотакао и старијех јасала. „Умирите се, господи попо — мени ће она — што се јасала тиче, то ће бити моја брига, да их у своје вријеме добијете.“ И ви'ш ти ње? ово је хтјела да ме данас пријатно изненади, па је оног човјека научила, да ме онако испрескаче!

Попа часком сустаде, да обрине зној са чела, затим подиже лагано бајну колибицу, па је смјести изнова у сандук. Уједио ће старој служавци, што по реку, из неба, па у ребра:

— А паче, Марто, зар ми не мислимо ове године да кућу прокадимо? Док иноксан човјек бадњаке не ложи, богџом прето; али да нам па Бадњи дан кућа ни тамјаном не замирише, е, то би, ћерце, смртни гријех био! Да-пу скочи, жива била, и донеси два угљенчића па ожегу, да окадимо бар ово икона...

Марта похита смјеста у кухињу.

Како старина изиде из собе, а попа ћипи махом у оближњу ложницу, очебрну стручак од маслинове гранчице, која бијаше зађедена за богородичином иконом поврх постеље, замочи тај стручак у шкромпицу, те висаше испод иконе, па се брже боље врати у трпезарију, приђе сандуку, те га ошкропи свећеном водицом, мрмљајући кроза зубе неке латинске ријечи.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

У томе ће Марта бапути са жеравом.

Дум Бариша просу по њој два-три грумка тамјана, те најприје окади иконе, п'онда сву кућу наоколо. Свршивши тај побожни обред, сједоше да благују.

Једва већ једном! Свако зрио ориза бијаше набрекло, као да се, Боже прости, три дни варило.

На црквеном звонику избијаше таман шеста.

У селу пуцњава у славу Христова рођења бијаше у најбољем јеку.

IV.

Кад сјутрадан у праскозорје Дум Бариша уради на прву мису, „бабини штапци“ не бијаху још за брдо запали. Чим протрља очи, сјети се одмах синоћњег по-сјета, и то му чисто помути весеље, које би иначе на освет такова дана осјетио. Кад човјека која непадна снађе, па се по-слије немирна сна први пут разбуди, он осјети као неко чудно брѐме око срца. Мисао, још добро не разбистрена, врти се најприје око обичнијех ствари, којима се човјек навикао, ал' му скоро сипе пред очима нова биједа, па га у тињи час свега заокупи, и то тако немилостиво, тако дрско, да се човјеку, у оном тренутном упо-ређењу, још већма поштри б'ол, што је у први мах осјетио.

Издравивши тај први сукоб са стварношћу, искочи пона из кревета и погледа на дебео, сребрни часовник без ланца, што га дању пошаше у џепу, а ноћу држаше на асталићу крај постеље.

Бијаше тек истекао први черек шесте.

На дивану чекаше Дум-Баришу нова мантија, која би се само у свечаним згодама из ормана вадила, и нова повцата огрлица.

Обукавши се журно, иђаше пона таман да се обрије, кад му се стара служавка огласи и потанна по вратима.

— Шта је? упитаће изнутра Дум Бариша.

— Бисте ли, да вам метнем сребрне пређице на ципеле, господин попо?

— А као зашто сребрне? обрепцу се малко живље Дум Бариша, који иначе по-све лијено са својом домаћицом поступаше.

— Богме, господин попо, један је Божић у годани, па као мишљах... у осталом, мени је право како ви наредите...

— Е па ради што знаш, Марто, ама само брзо, да не окашим у цркву.

По сахата кашње чепукаше стари свештеник већ пут цркве, која бијаше па два крока од парохијског дома.

У јутрњој румени истицаху се, па крајњем обзорју, снјегом застрте планиске врлети, те се одовуд чипљаше, као да је небо сребрнијем ројтама порубљено. Море, при крају, бијаше још у тамнилу, а пошљедње звијезде трепераху благо над његовим површјем. Унакрет владаше потпуна тишина.

Први пут у свом животу не осјети Дум Бариша заноса за те природне чари.

Пред сакристијом затече школску дјечицу, пјеваче, и листом све парохијане. Свештеник оде да обуче стихар и превјеси петрахил, па ће одмах за тим бапути у цркву; за њим домиљеше и два дјечка, такођер у стихарима. Приђоше скупа жртвенику и пона заче одмах *Introibo*.

Кад би у неко доба мисе, те се Дум Бариша окрете ка својим вјерницима и изрече „*Dominus vobiscum*“, они се у чуду запиташе што је господин-попу, па онако изиурен изгледа. А ни глас му, бо'зна, јутрос не бјеше онако чист и звонак, као другијех празника, кад се миса поје.

Кад Бог даде, те служба доврши, наврвјеше сељани у сакристију, да свом попи честитају Божић. Пона одздравља свијема редом, а с некијема се чак и „мирбожи“.

Ама бадава: види му се на лицу, да га пека брига мори, да су његове мисли па другој страни.

Мало по мало, па се народ разиђе, а Дум Бариша ће пр'аво кући.

Тек што бијаше са себе скинуо нову мантију и развезао ципеле, а оно налезе Марта из врта, носећи под пазухом огромну главу купуса.

— Господин попо, викну старица, ено вам на столу једног писма: сад га је баш донио књигоноша.

Дум Бариша приђе столу, узе писмо, па га стаде љубопитљиво превртати.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

— За чудо, рече сам собом, мени је тај рукопис сасвим непознат.

Па као да слушао, е ће то писмо да му одгонене тајну, која га од синоћ пемирна држаше, пона натаче наочари, преломи журно печат и погледа радознало на потпис.

— Господе јаки, је л' могуће! повика енебљен: та то је писмо од Сима Пушића!

И пришавши ближе к прозору, убезекути и дубоко тронути старац прочита на глас ово писамце:

Врло поштовани господин попо!

Полазећи јутрос за Трст са обичним теретом вина, не хтједох прије да се кренем, док вам не набавих и не опремих једну стварчицу, за коју знам чисто, да вам не ће жао бити, што вам је послао. Немојте дакле гледати ко вам је шаље (Бог је један, и ако му се на двојаки начин молимо), него је примите као мајшан прилог том храму Божјем и уједно као биљег високог штовања и љубави, коју сам свагда према вашој особи гајио. Изволите примити моје срдечно поздравље.

Ваш покорни слуга

Симо Пушић.

Глас, да је римски папа у православље прешао, или да је Дум Бариша произведен за православног владику, не шћаше Марту тако изненадити, као што је изненадише та четир ретка.

— Шта наопако, викну згрожена: ришћанин, па да *нашој* цркви дарове шаље! Бог е нама и анђели божји, оно треба на траг послати, господин попо!

И стари свештеник бијаше остао, што по реку, као да си га врелом водом посуо.

Није да он зазире од „ришћанског“ дара, него човјек познаје предрасуде својих парохијана, па се сиромаш боји да му тај чудни случај не побуни народ, да не отуђи стадо од пастира.

Старац се почеша по глави, усне му се лагано размаконе, па ће бајаги као да то њега нимало не буни:

— Чудим ти се, бора ти, Марто, што збориш. Зар честит човјек не остаје увијек честит, па ма ма које вјере био? Шта бисмо, без невоље човјека вријеђали, ако Бога знаш? . . .

— Не кажем ја, да он није честит, но као мишљах . . . од *ниговијех* је . . . па се бојим, да се не би огријешили . . . А већ како ви речете, господин попо.

— Ја бих рекао, е Бог не гледа како се ко крсти, но како божје законе штудје, Марто . . . У осталом, ко зна? можда се је то и по Његовој вољи збило. Разни су, моја ћерце, путе, којима промисао божји благородне душе на чистац изводи . . .

Ово пошљедње изрече старац у очитој намјери, да своју домаћицу умири; зна он већ, да ће она сваки зазор савладати, кад јој се у изглед стави могућност, да се тим путем једна људска душа од вјечнога огња избави.

— Е, кад је тако, рече, то је нешто друго. Ви знате најбоље, што је Богу драго.

И старица се маче за својим послом. Сад ће је пона задржати.

— У томе — промуца — нема, ка' што и сама видиш, ништа зазорна . . . ал' опет, биће боље да о томе не говориш по комшилuku, Марто.

— Па и не ћу, кад ви рекосте. Богу хвала, нисам ја никака брбљавица.

И Марта отчепука у кухињу.

Дум-Бариши малко одлакну у срцу. Ако село за Пушићев дар и обазна (а обазнаће сигурно, кад је Марта обрекла чувати тајну), оно не ће моћи да попином држању приговара, јер ће се цијела та ствар тумачити као дјело промисла божјег.

Старац се сада подними, посједа који час у наслоњачи, па се полагашко упути у трпезарију.

— Напошљетку — вељаше сам у себи — ја знам најбоље каква је племенита и богобојазна душа тај Симо Пушић, пошто сам га ја највише затјецао код сиротиње. . . А што су *наши* пустили, да их иновјерац у том богољубном дјелу претече, нек сами себе криве . . . На крају крајева, ни они мударци са Истока не бијашу Христове вјере, па опет је Господ њихове поклоне бегенисао.

V

Два сахата кашње, па великој миси, засја се л . . . ска богомоља од пустијех жижака, кад да бјенне сва у пламену. Пред јеванђеље, кад пјевачи с тријема задријеше

„У се врјеме годишта . . .“

завјесице под жртвеником раскрылише се, као да их невидовна рука маче, и зачуђени вјерници угледаше, међ' гором свјећница, вилејемску појату и у њој благи призор Христова рођења. С краја на крај

цркве заори се један цигли, једва савладани усклик дивљења. Народ нахруши јатимице око жртвеника, да се поклони ново-рођеном Спаситељу.

У тасићу се тог дана нађе, сјем ситнежа, преко двадесет тврдијех плета.

Марко Цар

МРКИ ВУК

Историски роман Адама Бреховјецкога

Превео с пољског Рајко

(Наставак)

Најгласније вришташе Бољко од Гостиња. Лице му гораше, а дивља освета потресаше читавим малим телом, да је дрхтао као у грозници и срљао напред.

— На смрт! на смрт! — викаше. — За казну наших отаца, за срамоту наших жена, за крв деце наше, за уграбљена имања, за невољу нашу! . . .

Старац слушаше не говорећи ни речи. Не мишљаше да се брани, само дрмаше главом као и пре и гледаше тужно преда се мутним очима, које се све већма магиле, као да се навлачи на њих сива павлака. И наједаред бризнуше из њих две сузе, крупне, сјајне, и ескотрљаше се низ упале образе.

Као пре доказ необичне снаге, тако сада те сузе задржаше буру.

Размакоше се с поштовањем пред тим болом.

— Плаче . . . — шапутаху.

Чак се охлади и Бољко од Гостиња.

За час превуче Бартош, широким дланом, преко лица, убриса сузе и, ухватив се за дугу седу браду, која му падаше на груди, неправи се опет.

— Срамота . . . невоља . . . смрт и крв! — понови полакко, — то је истина! Жалост срце раздире . . . жао ми вас је свију, и тебе, Бољко од Гостиња! Ал' ви још нисте доживели ни видели, чега сам се ја нагледао под старе године!.. Био сам ја свуда, где се крвца лила . . . био сам и на Кујавама и у Добринској земљи . . . Што сам гледао, што сам осетио, то се не може забравити ни у гробу. Виђао сам таки покољ, да сад видим свет, као кроз крваву маглу . . . наслушао сам се таква јавка, да ништа није кадро

те вреве загушити, ништа — ни смрт! А ви ми претите смрћу у осветној злоби! Да убијете и мене, и Винча, и још стотину других, шта ћете се помоћи? Зар ће наша крв пробудити оне, који су пали? Зар ће откупити толике губитке? А ја не бежим од вас . . . Ево ме, светите се на мени! . . .

Старац умуче; а нико не смеде подићи ни гласа, ни главе. Најразуданији ником поникнуше. Само се чујаху пригушени уздаси.

Бартош стајаше још часак у скупу, као да слуша своје мисли. И никоме ни на памет не паде, да га зауставља, кад се кренуо с места и полакко одилазио.

На скретњи застаде, па се осврну. Пред црквом још и сад она гомила, сабијена, а врви, као мравињак. Даље, са брда и поља, слазе малена стада и неколико људи иду у местанце.

Сунце зашло и нестало већ и последње дневне светлости. Беше тишина, само оданде, из гомиле, дизаше се врева измешаних гласова људских. Час по час се разлегаше лавез наса или отегнута рика говеда. Иза местанцета, далеко, црњаху се у мраку необрађена поља, зарасла травом и коровом, који се повијаше за љувом вечерњег ветарца. С друге стране, где стајаше Бартош, протезаше се густа шума, а у сред ње, изнад врхова од дрвећа, помањаше се високи, црни, дрвени бедем од замка. А изнад тога бедема, поврх дрвећа, над целом околицом, раширило се небо, ведро, мирно, без облака, као плаветан шатор.

У даљини се стинаваху гласови . . . Све разговетије шумљаше шума над главом старчевом; шумљаше једнолично, туробно, у сред

WWW.LUNI.JE.BS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

лешине, коју прекидаше само цвркут птица, које слетаху у своја гнезда на починак.

— Птице имају склоништа — шанну Бартош, а Марта и њено дете можда ће сутра бити без крова...

Превуче руком по челу, уздахне, уђе у шуму, и пође бедему, који се помањаше у мраку. Ветар јаче духну и заниха врховима од дрвета, који се час нагињаху један другоме, час удаљаваху, жаморећи, као да шапућу вечерњу молитву.

Не враћаше се још стари Бартош у замак, него седе у густу шуму, на премисљаше.

Не беху му мисли веселе. Војвоткиња беше слабија сваким даном. Кад је дошла у замак, одмах је легла и више се не могаше дићи с постеље, а пала је у таку сету, рекао би, да ништа не види и ништа не чује. Беше као мртва; само великим, стакленим очима гледаше горе, уздишане час по час и, бледим устима, шапуташе неке нечујне речи.

— Шта ће бити с дететом, кад мати умре? — мисљаше Бартош. — А изгледа, да јој се примиче последњи час.

Брига ју гризе и убија...

Виде ју у памети онаку, као некада: младу, лену, узвишену.

Срце му се стеже од бола.

— А! — уздахну, — страшно, што један човек може да начини несреће! Што су поколења градила, он је једним махом срушио. Бог је дао велику моћ злим људима; таку моћ, која не уништава само оно, што јесте, него рађа нове преступе, изазива нове злочине, шири трулеж... Винч је злочинац, а ето се муче недужна створења. Марта умире у невољи, а ћерка јој се мора пребивати од немиле до недрага!... Ако се отхрани, — биће на несрећу и себи и другима... не ће знати за срећу... Сузе и крв пахће на њу... пахће до трећег колена... Боље би можда било за дете, да умре сада, док још не почне мислити... Али, закleo сам се, да ћу их бранити, избавити — и избавићу! Нека се после суд божји врши, како хоће... Срећа, што сам успео, да сада умирим и утишам беснило онога Бољка од Гостиња и срџбу светине... Иначе би већ данас био крај... А зар ће дуго бити мир? Тај је Бољко несрећан човек... изгубио је све, што душа милује... еле освета га подиже. Не пође ли за њим она јадна гомила, што код црвје сканава од глади,

паћи ће он јамачно друге, макар оне витезове разбојнике, који се вуку свуда по путевима... И осветиће се, — јер таких, као он, има више; тисуће их је таких, који дишу мржњом против Винча... А зар је и чудо? је ли он имао милости према њима?... Душа дрхће од препасти, кад се опомене, шта је он нарадио...

Кржаве се слике стадоше сновати пред очима Бартошевим.

Особито му у памети остаде онај час, кад Креташи, не могући освојити град Каљин због јаких утврда, навалише бесни од љута гнева на неутврђено место Конин, на окопа села и засеке... Ни од куда спаса... докле око допре креташке хорде, попрекане крвљу, жедне крви. Бартош је видео онда својим очима, како матере убијају своју децу, да их сачувају од окружности креташке, а после, полуделе од очајања, трчаху на мачеве и копља непријатељска, не би ли нашле заборава у смрти. Читава поља засејана неуконаним лешинама видео је тада Бартош, а сада узалуд одвраћа мисли од те слике; спује се она у памети, као мора...

У том странном часу притече, у помоћ несрећницима, један део краљевске војске; долети Прибислав од Борка с Бартошем. У сред гужве, у једном боју, чуо је један пут Бартош разговодно громки, разуздани глас Винчев, како потиче на убиство и покољ. У облаку од прашине угледао је прилику војводину, која све надвишаваше, охолу, поноситу, с пламеном срџбе у оку. Изгледаше, да самртни ударци не схваћају те прилике, коју је ваљда ђаво чувао у оном месту. Винч је само, час по час, дизао десницу, а за сваким јој ударцем бризгаше крв струјом... а он се не није бојао — проклетник! — само се смејао подругљиво и довикивао:

— Удри! сеци!...

Бартош се стресе од одвратности. Остао му у души тај глас, који потицаше на покољ.

— А ја сам га волео!... — шанну. — Ако се врати, не ћу остати ту ни тренутка. Не бих га могао гледати, а можда бих га сам убио од гађења и зала. Страшан човек! Отићи ћу у свет, или боље ту, у тој шуми, чекати смрт...

Окренут лицем к небу, подметнуо руке под главу, па гледао горе врхове дрвета, вите, као куле, а над њима парче потамнела плавна и неколико трепетљивих звезда. Лишће престаде шунтати, таки беше мир у ваздуху; — ни од куда никака одјека, ни шума...

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.BE

Лежане тако дуго — можда сахат и више — ал наједаред му се учини, као да је земља задрхтала. Из далека врло из далека дође му до ушију, као тутањ коња и прштање, крхање грања.

— Привиђење... — шашну, — ко би ноћу тумарао по шуми!

Но тутањ постајаше све јачи и гломот се све јасније разабираше.

Бартош се диже, седе, па се усаљаваше да, напрегнутим погледом, пробије ноћну таму.

Мало даље од места, где он беше, пружао се широк шумски пут, одавна запуштен, а некада, док војвода борављаше у Шамотулима, беше то главни улаз у замак. Тим путем пролажаху неки коњаници.

Диже се Бартош на ноге и примаче се оном путу, кријући се за дрвеће, да га не оназе.

На неколико десетина корака онази јасно, где се приближује чета од десет, а можда и више коњаника. Јахашу брзо, а говорашу гласно, јемачно сигурни, да их нико не може прелазити у тој опустелој околици. И Бартош, ако и јесте напрегнуо слух, не могаше разумети речи; допираше до њега само жагор изменаних гласова, а час по час смех, који се разлегаше по шуми.

Приближи се. Већ је око Бартошево могло разазнати свакога. Беху оружани, а звека оружја мешаше се с топотом коњским и крхањем сухога грања, које су конита ломила по путу.

— Ко то може бити?... — шашну Бартош. — Јемачно они витезови разбојници, који пустише оно, што су Креташи заборавили опустошити.

Чета беше већ готово спрема њега. Напред, на бадру, белу коњу, јахаше стаепт витез. Шлем му беше подигнут, али у њој сени једва могаше Бартош назрети младо лице и прилику снажну, плећату, бесну.

Други иђаху за њим, а он говораше на глас:

— Замак на згодном месту... околица пушта; згодан би био заклон за нас. И велики, има подземних ходника?

— Хе... хе... — засмеја се један у друштву, који јахаше најближе уз онога витеза — пружају се од бедема на углу, све до Варте...

— То ће ваљати за нас — одговори витез, — врло ће нам добро доћи. Треба огледати, али не сада...

Пројуреше трком поред Бартоша; начу он

још неколико непрекиданих речи и име Вишчево, а после потмуо смех, подругљив, који је одмах познао.

— Велики Боже! — шашну. — Та то је Бољко од Гостиња, који је већ нашао друштво, па спрема освету... А тај витез, то ће бити главом Маћко од Борка, Прибислављев син, са својом разбојничком четом...

Чета пролети и несташе је на скретињу пута, којим се иђаше у Познањ. Топот коња, звека оружја и крхање грања допираше још као смешан одјек, који се полако стиваваше, док се не расипину у даљини...

Бартош подиже к небу очи и руке.

— Спаси, Свемогући! — прошапута. — Смилуј се несрећној жени и невином детету!...

С великим страхом у срцу пожури замку, који беше погружен у туробно ћутање. У војвоткињиној соби беше тихо.

Болсеница лежаше немоћна као мртва, а дадиља почиваше поред спаваћива детета. Бартош стајаше подуго на вратима и слушаше тешко дишање болсеничино. У таком стању богати с њом даље и тражити другог заклона беше немогуће, не могаше се мислити ни на обрану замка у случају нападаја. Неколико најмљених слугу беху читаво посада; оружја би се нашло, али ко ће да га носи?

Мучен страхом леже Бартош на починак. Ипак му не хобаше сан на очи. Немирне мисли пенунише му душу, мућашу се по глави, укоренише куцање срца. Тражаше средства за спас, ал бадава! Док му се најзад не учини, да срце престаје лунати, да је главу притиснуо неки грдан терет, само шум чујаше око себе, а мислити више не могаше; овладао њим каменита укоченост и заспа тврдо.

Мора га прогањаше и у спу. Час виђаше чету разбојника витезова, како напада на замак; виђаше мртву војвоткињу и дете јој окрвављено, где му, с пљачем, пружа ручице; — час му опет глас Вишчев брујаше у ушима, као гром: „Удри! сеци!...“ И учини му се да је на бојништу код Пљоваца... Христе Боже!.. да страшна видика!...

Силне се војске сударише, збијене у хриу, да не можеш разазнати својих од душмана. Сунце се рађа, жарко, на небу без облака; али зраци му гасну у праменовима магле и прашине...

Небо јасно, а земља у сумраку и на њој мравињак, који се силовито комеша. Не чује се ништа, осим звекe оружја, не чује се појединих

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

гласова, само један крик, један ударац, као луна млатом. . . Тисуће руку у ваздуху, тисуће мачева блиста; људи падају на земљу стотинама, од један пут, као многоглави труп, подсечен косом. . .

Наједаред се расуше чете. . . Станиславе свети, помози! та то су Лоқјеткови редови помљени. . . беже у нареду!

На малену дорату седи непомичан краљ. Гологлав, без шлема, с уздигнутим мачем у руци, стоји и гледа одбеглице.

Подиге се на стременима, да буде зар виши, лице му гори светим огњем, а он виче громким гласом:

„Праведна је борба наша! Уздајте се у Бога, он ће помоћи! Стојте и мушким грудима се одуприте непријатељу, који се је нагумао наше љубави и дарова, па сад нам иде о глави. Он војује војском најмљеном за новце, бавећи се о грабежу и покољу; а ми се боримо за жене и нејач нашу, за светиње и домове божје. Стојте, јер ће непријатељ да преточи нашу крв, ако ми будемо његове штедели! Стој, ко зна за своју част и славу имена својега!“

На те речи као да нов дух уђе у витезове. Једни застадоше, други притекоше, сврсташе се нови редови. Уз краља, који се, узнесена лица к небу, сијаше од надземљанскога заноса, стадоше: јуначки Кристин од Острова, Жегота од Моравице и седи Јаков од Шумска. И на челу нових чета јурнуше напред. . .

У том тренутку, с противне стране, иза главнога одељења кретањкога, појави се голема сила витезова, оружаних до зуба. . . Нова помоћ — пронадоше Пољаци! . . . На челу те дружине јахаше човек висока стаса — издајница, Винч од Шамотула. Подиге мач, завикну и као бесна звер срну у бојни вртлог. . . али не у помоћ,

него на пропаст Кретањима. Упаде међу њих са својом дружином и нестале га, — док се не проби на други крај, раздеравши на поле њихове редове својим мачем, да је средом потекла река од крви.

„Удри! кољи!“ — слушаше Бартош глас Винчев и виде како испале спрема краља сав крвав, као вампир. Очи му на врх главе, бледе усне дрхћу, отворена шлема јури непрестано, не предеше, и сече десно и лево без страха, да ће га који ударац домаћити. Погнаше се за њим разбешњене гомиле; натури се јуначки комтур Алберт гдањски и дође час, да се огледа с Винчем на мачу.

Кратак часак, као тренутак. . . ударац Албертов одби се од штита Винчева, а охоли комтур паде под коња војводина, мртав. . . Винч ће онда краљу, и док престрављени Кретањи бежаху главом без обзира, он баца мач пред ноге Владиславу.

— Сад хоћу да погинем, — рече — заслужио сам смрт.

А краљ му пружи обе руке, и дајући му свој мач:

— Не! — одговори, — живи да поправиш, што си нарадио. . .

Бартошу беше некако чудо мило око срца. Осети сузе под капцима, трже се и прену.

Беше видно. У собу, где почиваше Бартош, продираху први сунчани зраци. На дворишту од замка беше необичан метеж и граја. — Шта би то могло бити?

Као наставак свога сна, зачу Бартош хрзање коњско, звуку оружја и људске гласове. Претрну, јер му се учини, да су то Мањкови витезови већ заузели замак. Дуже се онда и без памети отрча соби војвоткињиној.

Уђе и крикну од чуда.

(Наставиће се.)

ЖЕНСКИ КАРАКТЕРИ У СТАРОЈ ВИЗАНТИЈИ

(Свршетак)

Знаменит један садашњи немачки историчар у својој „Geschichte der deutschen Kaiserzeit“ опширно је и интересно описао Теофанијино регентство. У том опису долази до закључка, да влада те жене спада у најлепше епохе немачке историје. „Природа Отачскога

царства“ вели тај историчар „таква је била, да се све ослањало на особу владаоачеву. Само се снажан и интензиван карактер могао одржати на влади те њеним средствима постићи велике сврхе. Пре свега пак изгледало је да је сад потребна ванредна снага, како се немачкој држави са свију

WWW.UNILIB
У
Н
И
В
Е
Р
З
И
Т
Е
Т
С
К
А
Б
И
Б
Л
И
О
Т
Е
К
А

страна грозило те се и изгубило много што шта од онога, што се било добило. Па сад жена, која је одрасла у уживању, лепу животу и сјају, да свлада оно, што захтева пуну душевну јачину најбољег човека. Узме ли се уз то још, да та жена ни у Немачкој ни у Италији није имала оне народне оданости, која сама од себе припадне домаћим владарима, да је морала сносити све предрасуде, које су западњачки народи гадјили према Грцима, онда ће се моћи одмерити сва тешкоћа тога дела, којег се она подухватила, примивши се турске владе за свога сина. Ну она је била готова свега се латити и свакој тешкоћи пркосити, како би наставила дело свога покојног мужа те сину свом одржала државу његових отаца. Како на западу није било цара, то се она била решила да се сама попне на царски престо и да себи и свом сину присвоји сва права, која су имали Отони. Мушком је одлучношћу узела у руке узде те је пуних седам година не без славе управљала државом, јер је од најраније младости знала како ваља владати. Још рано су јој замерали, да је у срцу вазда остала Гркиња и да није марила за немачки народ, но истина је то, да је она поред дужности, које јој је налагала нева домовина, скоро заборавила на стару своју отаџбину и ни једно право западног царства није принела на жртву Цариграду и својој браћи“. Тој сјајној сведоци модерног историчара додају још суд, који је о њој изрекао један од најодличнијих њених савременика, који јој никад није био пријатељ а ни најмање није имао узрока да ласка својој многогодишњој непријатељици. Епископ Титмар од Мерзебурга вели за њу, да је била жена скромна па ипак чврста карактера, ма да није била без слабости свога пола; живела је управо примерно и са одиста мушком снагом бдила је над бољитком свога сина и своје државе, јер је падувене понижавала а понизне дизала. Овај је крониста погодио праву реч. Са одиста мушком снагом и са духом, који обухваташе далеко, владала је Теофанија великом државом. Са ретком генијалношћу умела је најхетерогеније интересе појединих делова у склад да доведе с интересом државе а богме и царскога скиптра. Са Вилигисом, коме је поверила да васпита и образује младога цара, и са најмудријим кнежевима своје државе појављивала се час у Лотрингији час у Италији те строго царски судила. Једаред се бавила саксонским, други пут опет чешким и француским прили-

кама и лично је надгледала, да се све доведе у ред. Препирке међу државним кнежевима, распре међу племићима, борбе у Италији свагда се добро свршавале, кад се царица појављивала, да странке измири и по потреби награди или казни. Та главно је стало било до тога, да се неповређено очува оно, што је Отон Велики стекао, како би унук снажном руком цело дело до краја извео. Ратова се до душе није могла лаћати, но ипак је ваљало свуд у држави осетити снажну њену руку. Јаком је вољом савладала бунтовнике Венде и умела је да изађе на крај с Аботридима у Мекленбургу. Задевице са пољским кнезом Мјечиславом и са чешким војводом Болеславом довеле су најзад до епоруазумљења па се то мудрој државници може урачунати у највећи тријумф, да су најпосле после дугих бојева оба моћна словенска владара дошла пред њен престо. Но прави ремек државничке вештине извела је Теофанија утичући у западно-франачке прилике. Карловићи су баш били изумрли — Лудвиг V, Лотаров син, отишао је био са света — кад је један од најмоћнијих крунских клетвеника у Француској Хуго Капет гледао да се дочепане врховне власти. Није ми овде задатак да приповедим, како је постала данашња Француска, али је потребно споменути, како је Теофанија умела да на обртни процес нове државе онде тако утече, да ни у којем правцу не нашкоди интересима немачког царства. Од ње су помоћи тражиле странке у Француској те је она услед тога у најважнијим тренуцима ступила као мирлица и врховна заштитница Француској и Лотриншкој. Па тек Италија! Овде се у њену лицу овапућавала идеја немачко-римске универзалне монархије, јер су онде неограничено припознавали њену владу те се талијански кнежеви без поговора клањали царској владарици, која нигда није пропуштала а да се у Италији не да звати „римским царем“. Колико је заступала интересе династији свога сина, колико се бринула за његову будућност, најбоље доказује то, што је у Риму и у јужној Италији свагда сузбијала моћни уплив своје царске браће у Византији, где је ваљало одржати врховну власт немачке круне*.

* Ferdinand Gregorovius, који у својој „Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter“ (Stuttgart, Cotta 1876) описује немачке борбе у Италији за то време, говори о царици републике у приватности и с похвалом. „Теофанија је“ вели Кривошанин, „у својој држави свој пут у Рим, камо ју је позвао патријарх и државни саветници. Она је године 989 отишла онамо, по-

Силан је био царичин утецај у држави и на двору па и сама спољашња политика, која је до душе мање стварала, но за то одржавала, није зацело могла бити у бољим рукама до у регенткињиним, која је сама водила преговоре са посланицима страних владарâ. Свуд је било трагова њеној делатности; све се клањало царици, о којој архиепископ Герберт од Рејмеа, потоњи пана Силвестар II, њен савременик, вели, *да леиотом, духом и достојанством сав свет очарави и покорава*.

Таква је била Теофанија као регенткиња. Што је као мати урадила, то је после доказао Отон III, кад га је свет у младим годинама познао и дао му надимак „дивно чудо светско“. Отона су Вилгис и Калабранин Јован, који је после добио владичанство Пијаченце, настављали у језицима, вештинама и знаностима сваке врете. Саксонски гроф Хојко научно га је витешки ред. Ништа се није пропуштало, само да се оснажи и окрени тело и дух ленога царскога младића

рила се иначе онако немирна Италија кој, Грцима, а чудним су случајем у исто време источним царством владала њена браћа, који никако нису хтели да се одрекну својих легитимних права на Рим и Италију. Патриције није испред ње затворио капије граду; ни чудо се није за никакав отпор, само за послушност Римљана царевој удови и матери младога детета, коме је била намењена царска круна. Нису они сматрали империју да је угаснула смрћу њена мужа, те су владу над Римом сматрали као наследство њена сина Умна и енергична жена, за којом је стојао дух Отона Великога, владала је као царица и Рим се није више смео себати оним времена, кад су њене изјављивале, да они дају империју. На западу није било примера да жена влада као царица, но Теофанија се као Византинка сећала Ирине и Теодоре те тако ни она није хтела да је само вента ради крунисана за царицу. Смело је ступила као царица, да, чак као цар; у њеним је рукама била пуна власт царска у Равени и у Риму; сама је главом држала „placita“ и у своје је име давала извршивати судске пресуде. У Хилдесхајмским аналма (Mon. Germ.) овако стоји: „Theophanu Imperatrix mater regis Roman perrexit, ibiq. natale Domini celebravit et omnem regionem Regi subdidit.“ У другој једној повељи стоји чак овако: „Theophanius gratia divina Imperator Augustus“. У повељама Равенским има шта више ово место: „Imperii Dominae Theophani Imperatricis XVIII Ind. III. actum Ravennae feliciter“, где је империја рачунана од њена венчања с Отоном. То су свакако рецити докази царске моћи, која јој је била у рукама, и утецаја, којим је утецала у Риму и у Италији.

те да се на тај начин развију сва одлична својства његова карактера. Теофанија је сама надгледала Отоново васпитање. Од ње и од Јована научно је цар грчки језик и филозофске знаности. На одиста се Отон III, који је зацело био најобразованији Немац онога времена, ни по својим душевним способностима, ни по фином свом образовању, није одродио од своје матере. Прерана смрт тога даровитог владара, који је сасвим озбиљно хтео да васпостави римску светску монархију, последица је његове младићске жистине, којом се дао на то, да изведе најмилији план свију Отона, не промеривши средства, која су му стојала на расположењу. А можда је и друга једна прилика припомогла. Није млади, преврели цар имао више најверније саветнице — своје разборите и проицаве матере. Теофанија је наиме умрла, пре по што је њен син проглашен био за пунолетна. У Нимвегну, камо је с Отоном III и са великом свитом била отишла да из близине надгледа развитак догађаја у Француској и ако буде потребе да се у интересу државе и улете, испустила је своју племениту душу царица-регенткиња 15 јуна 991, поживевши нешто преко тридесет година*.

Стара мајка Аделхајда преузе сад туторство Отону III, прожмана до душе најбољим намерама, но слаба и немоћна, а да би могла зауздати моћне државне кнежеве. Теофанијино место није више могла да понуди на ускоро се у Немачкој морало увидети, шта је држави и величини јој вредила снажна рука даровите, савесне и честите владарке, која у лаж утерује чувену реч Молијерову: „Du côté de la barbe est la toute — puissance“ и доказује, да и жене могу владати. Што је то била баш Византинка, којој модерна историографија даје палму владалачке вештине, то је мени озобена задовољштина, јер тиме могу да докажем оно, што сам у почетку ове расправе тврдио, како наиме грешне они, који за византиским женама говоре само најгоре.

* Модерни немачки историчари мисае, да је напорни рад и нарочито тада сурова клима Немачке, коју, на југ навикла, Гркиња није могла да подноси, узрок била, те се напрасно разболела. Бар алузије старог кронисте упућују на ту прилику.

Т. С. Вилевски

WWW.UNILIB.RS
УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

ПРВЕНЦИ „СРПСКЕ КЊИЖЕВНЕ ЗАДРУГЕ“

Но дуже чекасмо. Злослутници почеше већ говорити о „српском немару“ и доказивати, да су одма знали „да од свега не ће бити ништа“. Али на њихово посрамљење и на велику радост озбиљних пријатеља народних ових дана јавише се првенци Српске Књижевне Задруге. Лако ћемо опростити закашњење, кад се сетимо, колико главобоље задаје грађење оваке задруге: све треба изнова почети, сваку епитицу добро промислити, свашта удесити не за тренутак него за дуго време; па тек техничке тешкоће каке су и колике! Прва, најмучнија, поступаоничка година Задружина је претурена и надамо се, да је она управи Српске Књижевне Задруге таки наук дала, да ће за ову годину све ићи глатко. А за чекање су чланови и улагачи обилато награђени.

За који дан ће задругари на руке добити седам красних књига из Беога Града. Одмах на спољашњости ће ти застати око! Тврд, елегантан повез, чиста, разветна штампа, леп укусан распоред: све то дичи и управу Задружину и државну штампарију краљевинску. А што је још главније: садржина одабрана. Ту су и млађи писци и старији, и песништво и наука, песништво и у везану слогу и неvezану, и песма и драма и приповест и путопис, еле од 5000 чланова зајамачно не ће ни један остати празних руку. А угодити толиким ђудима занета неје ласно!

Ево, читаоче, да ти по имену прикажем сваког првенца. Свеколике их предводи (и прилика је) мудри Чаковац *Доситеј Обрадовић* са својим „*Животом и Прикљученијима*“; (за штампу приредио и предговор написао *Живко Поповић*). Кроз ум тога вѣчитога путника озарила је први пут бистро и јасно западна просвета наш род, који је и после досељења у ове прекосавске и прекодунавске крајеве наставио живети средовечним, затупаним животом. Ну и ако му језик одише старином, његов слатки стил, његова доброћудност и наивно одушевљење и данас ће те загрејати, чи-

таоче. — За Доситејем ступа са својим цртама „*С мора и са сува*“, други српски путник, „поморац“ др. *Милан Јовановић*, који је умео и у вреви и жагору бродарског поморског живота чути откуцаје људских срдаца и похватати чаробне жице, које их спајају, и силе, које их потресају. Ко прочита ових седам елегантних, фино израђених сличица, увериће се о том. — За њима иде заслужни Вршчанин *Јован Ст. Поповић* пружајући нам у новом руху своје *Дворје*; за штампу приредио и речник и предговор (и тумач) написао *Љубомир Стојановић*. У овом попуњеном издању Дворја даје се прилика данашњем нараштају да се упозна и да ужива у суморној али свагда родољубивој појезији „оца српске нове драме“, а можда ће и песницима данашњим улити мало више озбиљности. — На четвртном месту је *Сима Марагула* биографски роман *Бакоча Фра-Врне* (с речником и предговором *Љуб. Јовановића*). Поред своје велике песничке цене, коју још зачињава бистар хумор и реси красан језик, има ово дело и велику етнографску вредност, упознајући нас са животом, обичајима и врло тачно и са језиком наших католичких примораца у Далмацији. — У петој књизи су *Драматски списи Коста Трифковића* свеска I; за штампу приредио и предговор написао *Данило А. Живалев*. Ту су стари, добри знанци: Француско-пруски рат, Честитам, Школски надзорник, Избирачица. Тако рано преминули за нашу драму Трифковић заслужио је једном овако издање већ и стога, што је он још и сад сасвим усамљена појава у нашој драматској књижевности. Какав је редак дар био Коста, види се и по том, што још до данас нико се не умеде узнети до неке идејалне висине да с хумором посматра погрешке и слабости нашега друштва и да их онако пластично наслика. — Шеста књига приказује нам „*Истинску службу*“, дело једног од млађих руских писаца *И. Н. Погашенка* у преводу *М. Ђ. Милићев*. — Напослетку достојно се придружује свима овима дело двају Љубомира,

Ковачевића и Јовановића, Историја српскога народа с погледом на историју суседних Хрвата и Бугара, свеска I. Тешке али веома корисне задаће латише се ова два научника српска: да задобију успехе у истраживању српске историје и за шири круг читалачки. Никада неје овако дело потребније него данас, кад се све покрајине српске буде из средовечнога сна. Понос народни треба да добије храну и сталну подлогу у делима народним. Историја народна треба да свѣже садашњост с прошлошћу, да поруши оне предрасуде, које векови и прилике посејаше међу нама, да успостави оно идејално јединство, које развргоше политички и културни утецаји. Штета би била да нам се тако врсна национална пића пружа у овако малим оброцима и дугим размацима.

Ово је прва жетва Књижевне Задруге. Она

нас може и по обилатости и каквоћи потпуно задовољити. Ну не сме се прећутати, шта више мора се истаћи, да се народ тако лепо одазвао већ прве године. Први отисак задружних књига не ће залећи. Пријавише се сувише још до 500 чланова те ће се, како се чује, књиге на ново претиснути. Првенци ће већ разгласити име своје мајке те ће се и многи оклеваоци загрејати. Тако се можемо надати ове године још већем броју чланова, а од тога ће без сумње зависити и количина и каквоћа књига у будуће. Засад нека је родољубље покретач на уписивање; тако ће брзо доћи време, да ће то бити потреба.

На крају да пожелимо српском народу јаку Књижевну Задругу а Задрузи много даровитих и вредних радника и сложних и дарежљивих чланова!

Тух. О.

МУЗА ДОСТОЈЕВСКОГА И МУЗА ИВАНА ТУРГЕЊЕВА

упоредна карактеристика

(Наставак)

IV

Пред нама је друга фигура — нервозна, раздражљива, изгледа малена, погрбљена, болесна пред тијем свјежим и моћним гигантом, који је задржао тај исти моћни изглед и онда, када је његова брада и глава била бјеља од снјига његове отаџбине. Први сав свој живот није знао, шта је то насилан труд, а тијем више физичко страдање, изузевши пошљедње дане његова живота; други бјеше сушто страдање, измучен превеликијем трудом, истрзан нападима епилепсије и годинама робовања, с упаљивим образима и избоченијем челом, с очима, које су се немирно и подозриво кретале или се повлачиле у себе, у своје ужасне успомене, од којих се и туђа крв леди у жилама — тај бони човјек, у којем сте већ упознали Достојевскога, представља дијаметралну противност према Тургењеву, не само по спољашњијем погодбама животнијем, него и по карактеру своје музе, својега унутрашњег расположења; нијесу они били узалуд непријатељи.

Да потражимо црте те друге, страдалачке Музе, које њу одликују. Прије свега пада овдје у очи као противност Тургењевској лепоти облика језика и слика — тешка скоро одвратна спо-

љашња непривлачност облика Достојевскога и њихове загушљиве, смрдљиве, подивљале и спарне околине. Но то је само спољашња страна. Што се тиче унутрашње или субјективне стране, то се намјеравамо на црту, која је на први поглед слична с Тургењевском; код Достојевскога, као и код Тургењева, основни мотив његове Музе јесте тренутна екстаза, ентузијазам т. ј. високо расположење одушевљења, које излази ван оквира свагдашњости и заноси читача. Ну при ближој анализи та екстаза јунака Достојевсковијех нема ништа опће с Тургењевскијем: он прво не говори ни о каком „dahin“, не зове никуда од тога обичног суморног живота, од обичнијех типова у непознату даљину, он напротив говори о чудној подобности тих нај јаднијих типова, чак најнесрећнијих, најзаборављенијих и нагих, испитује највећа расположења љубави (али не Тургењевска, но са свијем друга), осјећаје човјечјега достојанства, части, самопожртвовања и велике мужевности. Код Достојевскога ти моменти екстазе не узбуђују се музиком ни спољном љубављу и изражавају се не узвицима или хармонијскијем ријечима и не ограничавају се унутрашњијем посматрањем, од којег не иде даље екстаза Тургењевскијех јунака. Екстаза

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

www.Достојевскога је буђење искре човјечности у душама најзаборављенијим и пропалијем, искре подављене, поругане и законане у блисто и то се буђење догађа при одређеном сукобу спољашњијех или унутрашњијех погодаба наједаред, изненада, јављајући се свету у облику душевнога порива и дирљива пожртвовања; душевна би енергија, баш као пара, добивши највећи притисак у затворену простору, на једаред раскинула силном моћи све препоне, које ју држе, и јављала би се у свој својој величини и красоти. После тога изрива и код Достојевскога и код Тургенјева наступа обична животна пораза, по ипак не остаје сјета за некијем „dahin“, које лежи не знам гдје, ван граница збиље, не остаје несимизам ни невјеровање у могућност о чем год идејално бољему, осим на тренут. Не, после је душевнога изрива јаднијех, гаднијех јунака Достојевскога остаје за дуго одушевљена, радосна успомена, као на прилику код Димитрија Карамазова, пуна удивљења и некога страхопоштовања према својем рођеному прошлом расположењу и према сакривенијем душевнијем силама човјека и најништавијега. Тај учин остаје и у читаоца и код гледаоца. Захваљујући тијем тренутнијем појавима унутрашње силе и код самвијех измета људских, у читаоца се појављује вјера у могућност велике будуће среће међу човјештвом, рађа се страсна жеља, да живи и да ради за ту најобичнију, суморну околину, за те саме измете људске, у којим под гнојем и ранама, које су нанијеле неподношљиве погодбе животне, тиња искра божја, велико зрно више душевне и срчане красоте, која чека само своје ослобођење, чека само повољнијех погодаба, живе ријечи, живе топлоте и свјетлости, да расшири чежње за вишим блаженством људским, блаженством љубави, алтрујизма, братства.

Но, како је то? питају нас: ето, Тургенјева Муза већ је показала, да је срећа на земљи пролазна, да су љубав, младост, красота само тренутни цвијети, који исто тако брзо вену, као што се брзо и расцвали, па и сам живот је само птица, која је улетјела на тренут у осветљени простор.

У том се и састоји разлика, што љубав, красота, одушевљење и младост јунака у Достојевскога није са свијем то, што у јунака Тургенјевијех; та љубав, та љепота нијесу пролазне, по вјечне, као што је вјечно и човјечанство, оне нигда не умиру, јер остављају свој

траг и обиљежја на животу, који расте и развија се у човјештву, док је оно живо. Да узмемо два, три примјера, да се не изгубимо у детаљима.

Ви се сјећате, када у „Братяхъ Карамазовыхъ“ Јекатерина Ивановна, да спасе од срамоте старца оца, код којег се при предавању благајнице не нађе неколико тисућа, долази на позив Димитрија Карамазова у његов стан, да добије новац под цијену рођене срамоте. Ви се сјећате, како тај развратни, нашљедно покварени човјек, наједном потресен нечим у њену лицу и појави, можда и величином њезина страдања и презрења према њему, а можда и неизмјерношћу њезина пожртвовања, осјећа у себи нешто, што још није било у њега, скоро невјероватно за сама себе: у њему ишчезава некуда развратник и извире жеља за пожртвовањем, жеља за добријем дјелом. Пошљедње своје новце, крајње потребне за друго, даје он појзи муче са дубокијем наклоном. Дјевојка исто тако муче, сва блиједа и уздрхтала, једва вјерујући себи и њему, поклони му се до земље и изиде, а он, кад она изиде, једва се држи на ногама, прислонило чело на хладно стакло, за тим замахнуо бодожем, да се убије, да умре с тијем осјећајем, с тијем одушевљењем, које је носио у себи, — но не уби се, него само пољуби тај бодож.

Шта се то догодило? Човјек се пробудио у животнијем облику човјекову. Пробудила се човјечја подобност, да осима и осјећа туђе зло, туђе страдање као своје. Од куд се пробудила та подобност? Можда од туда, што је њему тада први пут дошло да види зло такве величине, такве интензивности, да је на пошљетку дошло до срца, дирнуло онде давно заспалу струну и један покрет те струне ослободио је цијелу масу алтрујистичке енергије, притиснуте дуго времена притиском немилосрдња, развратна живота са његовијем дивљим васпитањем, предрасудама околине, нашљеднијем трулежем и вјештачкијем развијем звјерскога живота. И, као што се чини, што је већма притиснута та урођена човјечност, то су јачи њени изриви. Но то не значи, да се ти изриви догађају само ондје, гдје је живот устројен тако безобразно и ужасно, као што је то било код Димитрија Карамазова. Не, Достојевски их само за то воли да црта код најзаборављенијих и порочнијех, да би тијем дао већу вјеру у човјештво, у могућност његова усавршавања и ускреса ка бољему животу. Но ми

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

видимо код њега Алексеу Карамазова, видимо Кољу Красоткина, којих живот није давно, није тфо, да, и није могао још да таре, јер су они још младићи и скоро још нијесу ни живјели личијем животом: у њима живи та пета љубав према брату човјеку, тај исти алтрујизам, као непрестана радна сила, радећи без престанка и без изрива, као што ради пред нашим очима сваки дан у стотинама и тисућама младића и дјевојака, који иду на сурови рад за рођени крај и ближе у убогијем, леденијем школама сеоскијем, у дашчарама и боницама као љекари и љекарнице, учитељице и учитељи, трудбенице и трудбеници за велико дјело одлакшања страдању и разгањању таме међу рођенијем народом. Та дјела нијесу видна и громка, но без тресека и декорација, дакле, шта је код њих подстрекач? Каква непрестана жива сила подржаје те људе у борби с хладноћом и глађу, тамо и незнањем онијех, који их окружавају, с уврједама и подсмјехом тупоумља и рутине, с непријатељством и подвалама мрачњака и лукавијех људи? То је та пета сила, која рађа тренутни изрив који смо видјели код Димитрија Карамазова; но та сила не ради изривима, гдје јој је дато простора да ради. Некорисне употребе не трпи та сила, јер је она свјесна, разумна, морална сила. Тамо, гдје сазнаје корист своје употребе за људе, она расте непрестано на добро људско, као пара у локомотиви, као вода на мирној воденици, као матерња љубав код постеље болесна дјетета.

Но ми биемо нали у погрјешку, када биемо истакли, да се само братека љубав показује као елемент ентузијазма Музе Достојевскога, да се она одушевљава само једностранијем осјећајем човјечности, која се састоји у поимању туђега страдања као својега. Не, то је само један елемент ентузијазма. Други елемент, исто тако омиљен Достојевском, састоји се у пробуђеном, дуго пригушеном и великом осјећају човјечјега достојанства. Сјетите се призора с Макаром Алексијевичем Дјевушкиним код Ђенерала и његова размишљања послје тога: „да није то вриједно понижавати себе тако одвѣћ пред тијем свијем блеском“; сјетите се још јаснијег призора, кад Аљеша Карамазов доноси њеколико банака од сто рубаља несретном, сиромашном капетану, којег је Димитрије Карамазов извео за браду из гостијонице на га тако водао по граду. Сјетите се, да је у тога несретнога, за-

борављенога и пониженога капетана цијела огромна породица гладна, с полудјелом матером, са болеснијем, врло нервознијем сином Иљушком, који се и разболио од тога, што је видио уврједе, нанесене његову оцу, — са кћерју курзистком, која није могла, да оде на курс, јер је дала породици новце, зарађене за пут. Сјетите се, кад тај несретник с охолошћу, њему неприрођеном, и ако с накаженијем лицем и са жалашћу и њекијем страхом пред својим рођенијем дјелом — баца те стотине рубаља пред ноге Аљеши Карамазову за то, што је он брат његова увредиоца, за то, што капетан не може да прода своју уврједу за новац. Од куда тај порив? Како се могао да јави у тој давно забрављеној, давно пониженој души? Много је психичкијех узрока ту потанко истакао Достојевски; један између главнијех узрока јесте сам епички Иљушка, који безумно љубљае својега несретнога оца, који је опет њега страсно љубио, који је видио срамоту својега оца и којег је она више узбунила, него и самога увријеђенога. Од тога часа поста дијете осветник очин, подвргавајући се страшно тучењу школкијех другова, он, нервозан, болан, слаб, одмажђује зубима и ноктима и ударима перореза за свако подмешиво напомињање о призору с оцем, којег школници прозваше „линовом лџком“ због ишчупане му браде. Тога Иљушку нијесу смјели да пуштају у школу, да га не убију другови, тако се он озлобио на њих, и они на њега. И где, он иде с оцем далеко у поље, да их нико не види, нико, који знаде за њихову срамоту. Ту ето излијева дијете и његов отац један пред другијем своју велику муку, несретно дијете љуби оца, плаче за њим, мислећи, да и отац исто тако осјећа уврједу као и он и његово свјеже дјетинско срце. Он говори њему, како би било добро, да купи коње и таљиге, да метну на њих све, што имају, да еједну мати и сестре, па да отиду далеко, далеко, гдје нема тако злијех људи и гдје не би нико знао за њихову срамоту и гдје им се не би нико подмијевао, па би почели да живе новијем, добријем, сретнијем животом и сви би их уважавали и љубили. То дијете, може се рећи, заразило је и својега забрављенога оца тијем осјећајем човјечјега достојанства; страсно узбуђење тога осјећаја у њему за увријеђенога оца, изазвано дјетинском љубављу, пробудило је и у несретном капетану њешто давно заснало и забрављено. Но није

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS

сам Иљуша био такав побуђивач: кћи курзпетка, раздражена и озловољена потребом, немогућношћу, да оде на курсе, јер је дала своје новце породици, та кћи на сваком кораку пребацује оцу његово понижење, његове гримасе, његов јадан, понизан, ронекти говор. Она је охота и раздражена и због тога може само да пребацује и пецка. и ако се у дубини под озлобољеношћу крије пригушена љубав према несретном оцу. И сто та дјеца, то ново покољење, они се и показаше подстрекачем, који побуди у заборављеном оцу осјећај достојанства човјецјега. Њихов је утјецај јасно изражен Достојевским. Када је на прилику капетан бацно новце и побјегао,

С руског

чието се бојећи, да се не ће савладати и повратити се, да узме новац, не би ли остварио замисао Иљушкину, да отиду из проклетога града или да даде кћери њезин новац, сабран тежким трудом за пут, — кад он бјежи и већ је далеко побјегао, наједном се окрене блиједа, накажена лица, извињујући се пред Аљешом Карамзовијем, па ускликну: — „А шта ће рећи Иљушка?“ — Ту је јасно, да се у капетану његово крајње узбуђење већијем делом подржава мишљу: „Не ће ли Иљушка помислити, да сам ја узео новце за своју уврједу, да сам продао своју част“.

(Свршиће се)

Милан Поповић

КОВЧЕЖИЋ

КЊИЖЕВНИ ПРИКАЗИ

Мита Ст. Клирин. Латиница за школе у Босни и Херцеговини, удесно — — — учитељ. Цена 10 новч. Сомбор. Наклада кн. Мил Каракашевића. 1892. — Само онај, који је у ерским школама Босне и Херцеговине радио, може беспристрасно оценити вредност такве књиге, као што је „Латиница“ г. Клирина. Српска деца у окупираним крајевима обавезана су учити латиницу, а до сад су је учили, колико ми је познато, из хрватске „Роџетнице“, а да та није одговарала потребама ерских школа у тим крајевима, лако се даје схватити. Ма да бих имао по где што да замерим „Латиница“ г. Клирина, инак би се еве те замерке изгубиле према погрешкама, којих за нас има Роџетнице. Петина ја бих замерио само оном делу Клирине „Латинице“ где су „Мала писмена“ због ситне штампне, а најдешне морам похвалити садржину „Male čitanice“ у „Латиници“. У тој читавици има више лепих песмица и причаца са здравом садржином а које не ће ни најмање вређати осјећај ерски код ученика. За то је најискреније препоручујем онима, којима је намењена.

Ј. З. М.

Восточный сборникъ. С Петербургъ. Типографія П. П. Сойкина. Стремляная, 12, 1893, 291—590+34. — Овај сабраник је додатак „Славјанског обозренија“, и то за г. 1892 св. III кн. 11 и 12. Приказујемо га овде и својој читалачкој публици због многих изврних чланака и белешака и из нашег јавног, културног и књижевног живота. Цео овај сабраник састоји се из два дела: већег (стр. 291—590) и мањег (стр. 1—34). На првоме месту стоји портрет великог радника у словенској историји и језику Јосипа Макемновића Вођанског (1808—1876) са проиратном реџу о животу и раду знаменитог слависте од ученика му Александра Кочубинског, професора у Одеси. За тим долазе писма из преписке између кнеза Владимира Александровића Черкасског (1824—1878) и П. А. Милутина о реорганизацији пољских манастира указом од 27 окт. 1864 са портретом Черкаскага. Та су писма врло ваљан додатак за историју одношаја међу Пољском и Русијом у

најновије доба. На трећем месту овог сабраника налази се кратак чланак Н. Страхова о Ренавовим погледима на словенски свет, где се у кратко изнесе Ренавови мисли о сличности међу келтским и словенским племеном по карактеру и нарави. На четвртном месту је некролог епископу романском Мелхиседеку (Михајилу Петровићу Стефанеску), који је умро 16 (28) маја 1892, а био један од највећих поборника и радника око просвете румунске за ових последњих тридесет година. Некролог је из пера Георгија Самурјана. На петом месту стоји опис, како је откривен споменик Виктору Ивановићу Григоровићу, професору словенистике у новом руском еснауцишту, а подигнут је тај споменик у Јелисавитину граду (у херсонској губернији) 18 окт. 1892, са дивним говором, што га је говорио Алексеј Кочубински том свечавом приликом. На шестом месту је опширан чланак о Чешкој и Чесима по путним белешкама од П. Филевића, о којем је јављено у 10 бр. „Стражилова“ међу књижевним белешкама. Чланак се састоји из два одељка и врло је занимљив и поучан, а нарочито расветљује најновије културно и политично стање у Чешкој. Чланак је написан с дубоком студијом. На седмоме месту има чланак: *Две речи о Босни и Херцеговини* од Дубровчанина, у шест одељака. У овоме чланку се највише говори о данашњем националном, политичном, културном и просветном стању у Босни и Херцеговини, са кратким погледом на историјску прошлост тих земаља. На осмом месту има врло поучан и лепо написан чланак П. Ровинског под насловом: *Црна Гора пре и сад*. Ту се испоређује просветно и културно стање у Црној Гори пре тринаест година и сад. На деветом месту има чланак неког Галичанина о галичкој емиграцији у најновије доба. На десетом месту је подужи чланак: „Словенофилство“ по назорима В. С. Соловјова од А. С. Ово је управо критички поглед на мисли Соловјовљеве „о Словенофилству и његову препорођају“. Чланак се састоји из шест одељака. Ваљан је особито за познавање моторних узрока новоме покрету и ренесанси у култури модерног словенског света. На једанаестом је месту чланак А. Будиловића о светковним деветдесете годишњице дорпатског еснауцишта, које је управо

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

проглашено за јавно императорским отписом од 12 дец. 1802. За тих деведесет година је изашло из тог свенаучишта: 210 академичара и свенаучинских професора; 30 астронома и физичара; 50 учених путника; 70 песника, публициста и уредника; 390 виших грађанских чиновника; 45 војних ђенерала и 313 описира у опште; 31 дипломата; 265 адвоката; 30 заповедника; 65 земаљских саветника; 54 градска начеоника; 1130 проповедника; 1110 учитеља (међу њима 58 директора); 2250 лечника, а међу њима 1160 доктора медицине. За тим долази посебан одељак под натписом: *Летопис*, који се састоји из низа разних чланака о савременим политичним, културним и књижевним појавама разних европских културних народа. Чланци се махом одликују критичном тачношћу. Они су махом из пера А. Будиловића, познатог публицисте и критичара. Овде је такових чланака осам. За Летописом долазе писма из словенских и других земаља, тако овде: из Варшаве о руско-пољском питању; из Лавова о малоруском говору у Галичких Руса; о чешким гимнастичким друштвима; из Софије; из Берна о Русима у швајцарским свенаучинствима; из Лондона о енглеско-руском књижевном друштву. По том долази нова библијографија са приказима најновијих дела словенских, међу којима саопћава П. Ровински књижевне новости у Црној Гори, где спомиње нове књиге: Максима М. Шобајића „Старине у Зети“. Београд 1892 стр. 120; за тим: Марка Драговића „Покушај за библиографију о Црној Гори. Цетиње 1892 8^о, 62. Ж. Драговића: „Заступници европских држава у некадашњем Цариграду“. Цетиње. 1892 8^о 86; од истога: Руски заступници у Цариграду 1496—1891 г. Цетиње 1892 8^о 108 (превод с руског). На крају долази процес Хурбана-Вајанског; онда уредников одговор г. Вееволоду Крестовском и најзад књижевне и просветне белешке. У другоме делу долазе червопурске народне песме, четир на броју, лирског садржаја; две преведене приповетке: са словеначког „Лула духана“ од Јосифа Јурчића и са чешког „Бесамртник“ од Гавријеле Прајсове; међу њима је с чешког преведен спев „Пешка и Сатир“ чешког песника Врхлицког. Садржај овога сабраника је врло обилат, а међу тим критички обрађен.

Б.-Пешта.

А. П.

Милетић Л. д-р. Старобългарска граматика съ упражнения, образци изъ старобългарскитѣ наметници и рѣчникъ съставилъ — —. За срѣднатѣ учебни заведения. Второ, прѣработено и допълнено издание. София, държавна печатница 1892. На 8-ни IV 1 л. и 181. — На последњој страни корица стоји: Цѣна 2 лева. — Не мислим овде говорити о овој књизи као школском учебнику, јер би онда требало подуже писати и указивати на многе појединости, од којих пати и ова књига, намењена средњој школи; хтео бих само да упознам читаоце с овим књижевним производом бугарске књижевности. Књигу је писац поделио на три дела на: „звукословие“ (фонетику), „видослове“ (морфологију) и на „синтактични особености“. Пред фонетиком је увод, у ком говори и о историји и

најстаријим споменицима старословенскога језика или по њему старобугарскога. И он нам помиње, да има два назива за један језик „макар че почти вѣчки учени вече не одобрѣватѣ Копитаровото мѣние“, заборављајући уз то да помене и како стоји у том погледу с проширеним Миклошићевим мишљењем о панонизму. Можда онда не би могао онако смело рећи, да су Кирило и Методије превели *свето писмо и друге богослужбени књиге* на језик *бугарских Словена* у Македонији. У „старобугарске“ споменике урачунава и Остромирово еванђеље, и ако и сам вели, да је пуно русизама. — „Звукословие“ му почиње страном 8 па допире до 34. Прво је истакао азбуку, у којој је крај обичне глаголице и угладу донео, а по том на дугачко и на широко прича о појединим словима, вокалима, конзонантима, о утцају јоте и г. д. Неје заборавио да подуже говори и о степеновању вокала, тој већ застарелој теорији! — У другом је делу наука о облицима. Ту је деобу именица узео као и Броз на пет врста, спојивши у прву врсту именице муш. рода на њ с им. ср. рода на о (е). На стр. је 68 деоба глагола по глаголкој основи, али се ње по том не држи, већ Лескинове деобе по основи садашњег времена. — Страном 100 почињу „Синтактични особености“. У том делу говори о двојини, па и о члану, те умеће ону теорију о постанку члана у бугар. језику, коју је већ заступао у својој дисертацији „О члану и бугарском језику“ (Zagreb). Додирује даље поједине падеже без предлога и с предлозима а с њиховим значењима. О инфинитиву, деоби глагола по трајању и о временима јесу последњи параграфи ове граматике. За овим долази на стр. 143—153 „Образци сѣ поправено правописание“, а од 154—172 „Образци изъ старобългарскитѣ наметници“, и то из зографскога, маринскога и асеманова еванђ., кљочева глагољаша, синајскога неалтира, савине књиге и супрасалскога зборника. Глаголке је текстове штампао на једној страни глаголицом, а на другој транскрибовао ћирилицом. Од 173 па до краја је „Рѣчникъ“. У овој књизи наћи ће се: да је зубни глас *н*, а уснени *м* (20 стр.), да се њ у српско-хрватском говорило до 13 века, а да *дј* даје у српско-хрв. само *ѣ*; да *п* ѣть, *р* ѣка рашчланавани изгледа овако: *п* ѣть *р* ѣчка (стр. 15); да се *жодь* мења као *коств* (стр. 42); да је *б*. *п*. *ј*. *ж*. *р*. од *к*ѣи: *ко*-*ѣи*, итд. И ово је довољно, мислим, да укаже на „*доброћу*“ ове књиге.

Беч.

Ђ.

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

О У Црној Гори се копају близу древнога града Дукље (Dioclea) старине, које прегледа научник П. А. Ровински. Ископао је много споменика класичне архитектуре.

О У Салцбургу је отворен богословски факултет у католичком свенаучишту, а скоро ће се отворити јуридикки и филозофски факултет. Завешће се катедра и за словенске језике.

О Професор историје у парижком Collège Stanislas Albert Malé позван је на две године у Београд да предаје историју краљу Александру.

САДРЖАЈ: Песништво: Дум-Варишани Јасли. Мрки вук. — Поука: Женски карактери у старој Византији. — Књижевност: Првенци „Српске Књижевне Задруге“. Муза Достојевскога и Муза Ивана Тургењева. — Ковчежић: Књижевни прикази. Просветни гласник.

„СТРАЖИЛОВО“ излази сваке недеље на читаву табаку. Цена му је 5 фор. а. вр. на целу годину, 2 ф. 50 н. за по год., 1 ф. 25 н. на четврт год. — За Србију и Црну Гору 14 динара на годину. — Рукописи се шаљу уредништву а претплата књижари Луке Јоцића у Нови Сад. — За Србију прима претплату књижара В. Валожкића у Београду.

УНИВЕРЗИТЕТСКА БИБЛИОТЕКА

WWW.UNILIB.RS